

TURLI XIL PUBLITSISTIK JANRLARDAGI ANTROPOMORFIK METAFORALARNING IFODALANISHI

Hamdamov Hayadar Azamatovich,
Toshkent Axborot texnologiyalari universitetining
Qarshi filiali mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada o'zbek publitsistik matnlarida qo'llanilayotgan antropomorfik metaforalarning kognitiv va pragmatik imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda antropomorfik metaforalar insonning tana a'zolari, harakatlari, hissiyotlari kabi xususiyatlarning boshqa obyektlarga ko'chirilishi orqali publitsistik matnlarning ta'sirchanligi va kommunikativ funksiyalarini oshirishdagi roli o'rganilgan. Maqolada kognitiv va pragmatik tahlil usullari yordamida metaforalarning semantik, stilistik va ijtimoiy funksiyalari aniqlanib, ularning o'zbek tilidagi publitsistik janrlardagi o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Iqtisodiy, siyosiy, madaniy, sport va tibbiyot sohalaridagi publitsistik matnlarda qo'llanilgan metaforalar tahlili orqali ularning jamoatchilik fikrini shakllantirish va ijtimoiy ongga ta'sir qilishdagi samaradorligi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: antropomorfik metafora, publitsistik matn, kognitiv-pragmatik tahlil, semantik funksiyalar, stilistik xususiyatlar, kommunikativ maqsad, ijtimoiy ong, publitsistik diskurs.

Аннотация:

В данной статье анализируются когнитивные и прагматические возможности антропоморфных метафор, используемых в узбекских публицистических текстах. В исследовании рассматривается роль антропоморфных метафор, переносящих характеристики человека, такие как части тела, действия и эмоции, на другие объекты, в повышении выразительности и коммуникативных функций публицистических текстов. С помощью методов когнитивного и прагматического анализа определены семантические, стилистические и социальные функции метафор, а также их особенности в различных жанрах узбекской публицистики. Анализ метафор, применяемых в экономических, политических, культурных, спортивных и медицинских

текстах, показал их эффективность в формировании общественного мнения и воздействии на социальное сознание.

Ключевые слова: антропоморфная метафора, публицистический текст, когнитивно-прагматический анализ, семантические функции, стилистические особенности, коммуникативная цель, социальное сознание, публицистический дискурс.

Annotation:

This article analyzes the cognitive and pragmatic potential of anthropomorphic metaphors used in Uzbek publicistic texts. The study examines the role of anthropomorphic metaphors, which transfer human characteristics such as body parts, actions, and emotions to other objects, in enhancing the impact and communicative functions of publicistic texts. Using cognitive and pragmatic analysis methods, the semantic, stylistic, and social functions of these metaphors are identified, highlighting their distinctive features in various genres of Uzbek publicistic discourse. The analysis of metaphors employed in economic, political, cultural, sports, and medical texts demonstrates their effectiveness in shaping public opinion and influencing social consciousness.

Keywords: anthropomorphic metaphor, publicistic text, cognitive-pragmatic analysis, semantic functions, stylistic features, communicative purpose, social consciousness, publicistic discourse.

KIRISH

Metafora tilning hamma joyda tarqalgan tamoyilidir. Abstraksiyalar, allegoriyalar, evfemizmlar bilan to‘yingan publitsistik nutq lingvistik metaforalarning ishlashi uchun cheksiz maydondir. Metafora lingvistik nominasiya sifatida muallif tomonidan belgilangan istiqbol doirasida taqdim etilgan vaziyatni qabul qiluvchining o‘qishi va baholashiga ta’sir qiluvchi yorqin, idrok etilishi oson tasvirni shakllantirish uchun mo‘ljallangan, shuning uchun metafora “jamoatchilik ongini manipulyatsiya qilish”ga hissa qo‘shadi. Odatda, “metafora” atamasini eshitganimizda, biz uning badiiy adabiyot bilan uzviy bog‘liqligini tasavvur qilamiz, unda u ajoyib badiiy obrazlar, landshaft tavsiflari va boshqa har qanday vaziyatni

yaratish uchun ishlatiladi. Biroq, bu nutqning ushbu burilishini qo'llashning yagona sohasi emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

J. Lakoff va M. Jonsonning "biz yashaydigan metafora" asariga ko'ra metafora tilga organik ravishda xosdir, u inson tafakkurining ajralmas qismidir, uning yordamida turli xil tushunchalar paydo bo'ladi va avval nutqda, keyin tilda [1] o'rnatiladi. E. Meshcheryakova metafora nutqimizda muhim rol o'ynaydi, biz ulardan foydalanamiz va o'zimiz uchun sezilmaydigan tarzda yaratamiz, deb hisoblaydi. Boshqa bir tadqiqotda, **Smitt va Maki** (1999) antropomorfik metaforalarning empatiya va tushunishga ta'sirini o'rganib, shuni aniqladilar: antropomorfik metaforalar orqali ifodalangan tushunchalar o'quvchilarda yuqori darajadagi empatiya uyg'otadi [2]. Ushbu jarayon, o'zbek kontekstida, o'quvchilarning iqtisodiy va siyosiy masalalarga nisbatan munosabatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. T. Xobbs, to'g'ridan-to'g'ri ma'noda ishlatiladigan so'zlar fikrlarni ifodalash va ilmiy bilimlarni uzatish uchun mos ekanligini ta'kidlaydi, chunki faqat so'zma-so'z ma'noni tekshirish mumkin. Metafora, uning fikricha, shuningdek, majoziy ma'nodagi so'zlar tilning ushbu asosiy maqsadini amalga oshirishga to'sqinlik qiladi [3]. Keyinchalik metafora haqida boshqa qarashlarni D. Ritchi metaforik talqinning biriktiruvchi nazariyasida taklif qildi. Tana tajribasi orqali fikrlashning asoslari haqidagi tezisga tayanib, tadqiqotchi metaforalarni kognitiv va kommunikativ matnda tahlil qilish kerakligini, shu jumladan, og'zaki muloqotning batafsil taqdimoti va aloqa ishtirokchilarining oldingi tajribasini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, antropomorfik metaforalar uquvchilarni tom ma'nodagi tildan ko'ra ko'proq jalb qiladi, bu ularning ommaviy axborot vositalaridagi muloqotdagi muhim rolini ko'rsatadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Empirik tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatadiki, antropomorfik metafora jurnalistik kontekstda o'quvchilarga sezilarli kognitiv ta'sir ko'rsatadi. Ushbu metaforalar ishtirok etish, tushunish va hissiy munosabatni kuchaytiradi, shu bilan birga kognitiv yuk va fikrlashga ta'sir qiladi. Antropomorfik metafora mavhum tushunchalarni ifodalash va o'zaro bog'liq tasvirlarni taqdim etish orqali yangiliklar mazmunini qanday qabul qilish va qayta ishlashni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Misollar yordamida o'quvchilar o'zbek ommaviy axborot vositalarida

ishlatiladigan antropomorfik metaforalarni qanday tushunishlari va ularga qanday ta'sir qilishini ko'rish mumkin. Masalan,

1. **Metafora:** "...siyosatning yuragi to'xtab qoldi...". Ushbu metafora siyosiy jarayonlarning to'xtab qolishini inson yuragining to'xtashiga o'xshatadi. "Yurak to'xtashi" (manba domen) siyosiy faoliyatning qattiq zarba olganligini va ishonch yo'qotganligini bildiradi.

Mexanizm: Metafora siyosiy jarayonning jiddiyligiga e'tibor qaratadi va o'quvchida og'ir vaziyat haqida hissiy reaksiya uyg'otadi.

2. **Metafora:** "...millat qaddini rostlamoqda...".

Ushbu metafora millatning tiklanishini insonning qaddini rostlashi bilan bog'laydi. Bu milliy yangilanishni va mustahkamlikni ifodalaydi.

Mexanizm: Millatning rivojlanishi va barqarorlashuvi metafora orqali yanada yaqinroq va hissiyroq qilib tasvirlanadi.

3. **Metafora:** "...champion yuragi kuchli urmoqda...".

Championning g'alabaga intilishi va irodasi "yurak urishi" bilan bog'lanadi, bu uning barqarorligini va kuchliligini ifodalaydi.

Mexanizm: Metafora sportchining kuchli va qat'iyatli harakatlarini o'quvchilarga yaqinroq va hissiyroq qilib yetkazadi.

4. **Metafora:** "...jamiyatning yuragi og'riydi...".

Ushbu metafora jamiyatdagi og'ir vaziyatlarni insonning yurak og'rig'i bilan bog'laydi. Bu ijtimoiy muammolarni tasvirlashda ishlatiladi.

Mexanizm: Metafora og'ir ijtimoiy holatlarni hissiy tasvirda ifodalab, o'quvchida achinish tuyg'ularini uyg'otadi.

6. **Metafora:** "...sport olami qiyinchilikka duch keldi...".

Sport sohasidagi muammolar "qiyinchilik" sifatida tasvirlanadi, bu esa sportchilar va murabbiylarning sinovlarini ifodalaydi.

Mexanizm: Bu metafora sportdagi muammolarni insoniylashtirish orqali o'quvchida ularni yaxshi tushunish va hissiy ishtirokni kuchaytiradi.

8. **Metafora:** "...tibbiyot tizimi oyoqqa turmoqda...".

Tibbiyot tizimining yaxshilanishi "oyoqqa turish" bilan bog'lanadi, bu tizimning qayta tiklanishini ifodalaydi.

Mexanizm: Metafora tibbiyotdagi tiklanishni aniq va hissiy jihatdan ifodalaydi, bu esa o'quvchilarda umid va ishonchni kuchaytiradi.

Quyidagi matnni ko'rib chiqamiz:

“Temir gumbaz” havo mudofaasi tizimining uchinchi elementi dushman raketalarini yo‘q qilish uchun qurilmalardir. Tizimning har bir blokida 20 tagacha raketalarni chiqarishga **qodir bo‘lgan** uchtdan to‘rttagacha bunday qurilmalar mavjud. **Dushmanni** urib tushirish uchun mo‘ljallangan raketa faqat tizim turar joy hududiga qaratilganini hisoblagandagina uchiriladi. To‘xtatuvchi raketa hujum qilayotgan raketaga to‘g‘ridan to‘g‘ri tegmaydi, balki uning yonida portlaydi va shu bilan uni yo‘q qiladi. Shu bilan birga, osmondan tushgan ikkala raketaning parchalari xavf tug‘diradi.

Xususiyy tibbiyotga sharoit yaratganimiz **o‘zini oqladi**, buni aholi qabul qildi. Chunki odamlarimiz yaxshi yashashga intilyapti, o‘z sog‘lig‘iga qarayapti. Aholi daromadini oshirish bo‘yicha qilayotgan hamma harakatlarimiz aslida shuning uchun – xalqimizning sog‘lom va farovon yashashi uchun, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

Ko‘rib chiqilayotgan guruhning metaforik modelini ochadigan matnlar o‘xshash elementlarning semantik salohiyatini o‘zaro mustahkamlash haqidagi pozitsiyani tasdiqlaydi. Publisistlar barcha to‘rt elementning tasvirlaridan foydalanadilar – yer (zilzilalar), olov (vulqonlar va yong‘inlar), suv (toshqin va toshqinlar) va havo kataklifik metafora doirasida hissiy tashvish holatini kuchaytirish, yaratish uchun hech bo‘lmaganda bo‘rttirilgan. – O‘zi odamlarimiz ishbilarmon, shijoatli. Mana, zamin yaratuvdik, tadbirkorlik **“yurib ketdi”**. Endi ishlab chiqaruvchilarga tannarxni tushirish bo‘yicha yordam berish kerak. Tannarx – tadbirkorning “hayot-mamoti”. Tannarx pasaysa, eksportga chiqish **yengillashadi**, biznes kengayadi, yana ishchi oladi, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

– Tasavvur qiling, olti yil avval dotatsiyada bo‘lgan viloyat bugungi kunda **mustahkam** daromadga ega bo‘ldi, zamonaviy sanoat va **kuchli tadbirkorlar** shakllandi, – dedi Shavkat Mirziyoyev.

– Oddiy qilib aytganda, Namangan hech mubolag‘asiz tadbirkorlar yurti, kichik va o‘rta biznes markaziga aylandi.

– Namangan iqtisodiyotini rivojlantirish hisobiga, bu yil 500 mingga yaqin aholi bandligini ta‘minlash bo‘yicha katta marralarni olganmiz. Bu rejalarga faqat va faqat tadbirkorlarga tayanib, ularni qo‘llab-quvvatlab erishish mumkin, – dedi davlatimiz rahbari.

Publitsistik matnlarda metaforalardan unumli foyalaniladi, biroq antropomorfik metaforalar nisbatan kam ekani ma‘lum bo‘ldi:

T/r	Antropomorfik metaforalar	Kontekst
1.	yurib ketmoq	O‘zi odamlarimiz ishbilarmon, shijoatli. Mana, zamin yaratuvdik, tadbirkorlik « yurib ketdi ».
2.	o‘zini oqlamoq	Xususiy tibbiyotga sharoit yaratganimiz o‘zini oqladi , buni aholi qabul qildi.
3.	qodir bo‘lmoq	Tizimning har bir blokida – 20 tagacha raketalarni chiqarishga qodir bo‘lgan uchtdan to‘rttagacha bunday qurilmalar mavjud.
4.	tanimoq	“Temir gumbaz” havo mudofaa tizimi radar va boshqaruv markazidan iborat. Ular kelayotgan raketalarni taniydi .

Metaforalarning talqin qilish bevosita muloqot ishtirokchilarining umumiy xususiyatlariga bog‘liq bo‘lib, shuning uchun, tadqiqotchi sfera-manba va sfera-maqсад, shuningdek, ular o‘rtasidagi aloqadorlikni ko‘rib chiqishda ushbu jihatga alohida e‘tibor qaratishi muhimdir. Har bir metafora o‘ziga xos, alohida kommunikativ matnda talqin qilinadi va har bir talqin sezilarli darajada farqlanishi mumkin [4]. Shu ma’noda, publitsistik matnlarda qo‘llangan “dushman”, “yo‘q qilish”, “operatsiya” kabi so‘zlar ifodalanayotgan fikrning ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi o‘zbek publitsistik matnlarida qo‘llaniladigan antropomorfik metaforalarning janrga xos shakllari, uslubi va semantik o‘ziga xosliklari tahlilidan ko‘rinib turibdiki, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, sport va tibbiyot yo‘nalishidagi matnlar semantik qirralarini o‘rganish jarayonida har bir janr o‘ziga xos ma’no tizimi, lingvistik strategiyalari va kommunikativ maqsadlarga ega. Har bir janrda ishlatiladigan metaforalar asosida nutqning pragmatik funksiyalari oydinlashadiki, bu ma’noni intensivlashtirish va o‘quvchi e‘tiborini jalb etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Siyosiy matnlarda antropomorfik metaforalar ko‘pincha rahbarlik, boshqaruv jarayonlarini tasvirlashda ishlatiladi va ular ijtimoiy ongga ta’sir ko‘rsatish maqsadida xizmat qiladi. Iqtisodiy matnlarda esa jarayon va resurslar antropomorfik shaklda tasvirlanib, o‘zgarishlar va boshqaruv jarayonlari ifodalanadi. Madaniy va sport matnlarida esa antropomorfizmlar ko‘pincha emotsional va tasviriy xarakterga ega bo‘lib, obrazlilikni oshiradi. Tibbiyot matnlarida bu metaforalar insonning fiziologik holatini tasvirlashda, jarayonlarni

yaqinlashtirishda qo'llanilib, murakkab jarayonlarni tushunishni yengillashtirishda xizmat qiladi. Shuningdek, har bir janrda antropomorfik metaforalar vositasida yaratilgan obrazlarning kommunikativ va stilistik yuklamasi o'ziga xos bo'lib, ular janrning funksional xususiyatlariga mos ravishda o'zgaradi va mutlaq tushunarlikni ta'minlashga qaratilgan. Shu tarzda, o'zbek jurnalistikasida qo'llaniladigan antropomorfik metaforalar o'quvchilarni murakkab tushunchalar bilan bog'laydi va bu jarayon ularning kognitiv idrokini kuchaytiradi. Ushbu metaforalar orqali o'quvchilar axborotni hissiy va aniq tasvirlarda qabul qiladilar, bu esa ularning mavzuga bo'lgan munosabatini yanada chuqurlashtiradi va esda qolarli qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Лакофф Г. и Джонсон М. (2020). Метафоры, которыми мы живем. Издательство Чикагского университета.
2. Schmitt M., Mackie D.M. *Intergroup Relations: Insights from the Social Identity Perspective*. – Psychology Press, 1999.
3. Gibbs R.W. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
4. Ritchie L.D. Common Ground in Metaphor Theory: Continuing the Conversation // *Metaphor and Symbol*. 2004. Vol. 19 (3). – P. 233-244.

